

Kommentar **Erik Schultz**

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Faktorernes orden er ikke ligegyldig

Jan Tønnes JTHs artikel kan være svær at kommentere. Ikke fordi den er uinteressant. Heller ikke fordi den er problematisk. Tværtimod. De akademiske dyder markerer sig ganske flot. Arbejdet er solidt og vel også ganske originalt. Den grundige belysning af relevant teori omkring FFM imponerer og det originale forsøg på at belyse, hvad denne tradition egentlig har fået færden af uden rigtigt at vide det, er et flot stykke almenpsykologisk arbejde.

I en vis forstand kunne jeg stoppe min kommentar her. Indvendinger i kritisk forstand har jeg ingen af. Det interessante spørgsmål til artiklen er måske, om den vover for lidt for at nøjes med at brillere med det, den kan. JTH har formet en teori om personlighedens organisering med afsæt hos Kohut og Bertelsen og kan vise, at denne teori kan få næring fra forskningstraditionen omkring FFM ved - ganske oralt - at spise og fordøje indsigterne herfra for endelig at indoptage dem i en form, som er tilpasset JTHs teori.

Er der en antydning af kritik i disse overvejelser? Måske. I én forstand er det en styrke, når en teori kan indoptage og placere fremmede indsigter. I en anden forstand kan man måske savne nogle tematiserende skrupler omkring teorien, men det er vel ganske legitimt at fravælge det sidste som et afgrænsningsvalg.

JTH har i hvert fald ikke valgt en stil, som sender det teoretiske standpunkt til diskussion. Snarere har han valgt at vise, hvad det kan udrette med indsigterne fra FFM forskningen, og det lykkes fint for mig at se.

Min kommentar vil derfor bestå i en afprøvning af min forståelse af budskabet, som vil munde ud i et spørgsmål fra en interesseret og fascineret læser.

De fire temperamenter. I sin tid blev jeg begejstret for Allports belysning af den gamle temperamentslære. (Allport, 1937 p 36ff). Allport viste, at man kan krydse mange af dagligdagens kontradiktoriske begrebspaar og derved - ganske elegant - fremtrylle det koleriske, det sangvine, det melankolske og det flegmatiske temperament. Et eksempel herpå er en krydsning af begrebspaarne "hurtig/langsom" med "stærk/svag". Den hurtige og stærke er kolerisk, den hurtige og svage er sangvinsk, den stærke og langsomme er melankolsk og den svage og langsomme er flegmatisk. Det går ligeså elegant, når man krydser begreberne dyb/overfladisk med bred/snæver. Det går også fint med begreberne bevægelig/rolig krydset med ubehagelig/behagelig, og også med aktiv/passiv krydset med tilbagetrukket/ekspanderende. Sådan kan man på utallige måder med dagligsprogets rigdom frem-

trylle en model over de fire temperamenter. Prøv selv! Keine hexerei, nur behändichkeit.

Den antikke temperamentslære betragtes i dag som videnskabelig uinteressant, men det skyldes ikke, at den savner "opbakning" fra dagligsprogets visdom i germanske og anglosaksiske sprog. Langt snarere skyldes det, at det teoretiske fundament for temperamentslæren - teorien om de fire forskellige slags kropsvædsker - har vist sig at være forkert.

Faktorernes orden. Dagligdagens praktiske sprog må nødvendigvis bygge på erfaringer, men det har ingen videnskabelig ambition om begrebsøkonomi. Begrebslige saneringer i dagligsproget har flotte forbilleder i den strenge naturvidenskab. Hvor dagligsproget tilbyder begreber som arbejde, anstrengelse, besvær, energi, belastning med meget mere som valgmuligheder, når flyttemænd skal omtale deres erfaringer, tilbyder fysikken et eksakt begreb om energi, der fanger den væsentlige essens i naturens orden. Hvor dagligsproget tilbyder adskillige tusinde begreber når vores erfaringer med verdens stofflighed skal beskrives, kan kemien klare sig med cirka 100 begreber for de essentielle grundstoffer. En videnskabelig psykologi om personlige træk, som nødvendigvis må have afsæt i dagligsprogets fænomenologiske overflødhedshorn, har noget at leve op til, når jagten på essentielle træk går ind.

Det har nu ikke været let for personlighedspsykologien at leve op til forbillederne. Af mange grunde, men væsentligst fordi det aldrig teoretisk er lykkedes at finde en gennemgående succesfuld teori om det grundlag, der gør begrebssaneringer meningsfulde. Det er i høj grad lykkedes for fysikken og kemien; men ikke for psykologien.

Den traditionelle faktoranalyse er imidlertid et forsøg på at klare opgaven uden at tage afsæt i teori. I stedet for at fremture med det lidt komiske forehavende som netop blev illustreret ved videnskabeliggørelse af dagligdagsbegreberne hurtig og stærk til den antikke kropsvædske-teoris begreb om et kolerisk temperament, undersøger man, om der findes dagligdagsbegreber, der altid hænger sammen ved personkarakteristik. (Eller rettere sagt næsten altid, for som bekendt stiller faktoranalysen sig tilfreds med signifikante statistiske sammenhænge, og derved er faktoranalysens idegrundlag for mig at se blevet undergravet, men det er en historie jeg afstår fra at diskutere her). Begreberne hurtig og stærk hænger klart nok ikke sammen, for der findes også mennesker (teoretisk: de sangvinske), der beskrives hurtige og svage. Men er der andre personkarakteriserende dagligdagsbegreber, der altid forekommer sammen med karakteristikkens "hurtig"? Afsløringen af sådanne sammenfald må ifølge faktoranalysens grundide

bringe os på sporet af et essentielt menneskeligt træk, og de mange altid sammenhængende dagligdagsbegreber kan erstattes af et - nu videnskabeligt afsløret - grundtræk i mennesket.

Som beskrevet af JTH er der i personlighedspsykologiens faktoranalysetradition opstået en vis enighed om, at metoden afdækker fem grundtræk ved mennesker, som kan nummereres fra 1 til 5, og hvis de skal betegnes ved et begreb hver, kunne det være 1) ekstroversion, 2) omgængelighed, 3) omhu, 4) affektiv labilitet og 5) nysgerrighed.

At have og at have noget for. JTH illustrerer for mig at se ganske godt, er der et problem i den ateoretiske faktoranalysemetode. Den afstedkommer en jagt på en teori, der kan forklare fundet af de fem træk. Artiklen belyser forskellige diskussioner blandt trækteoretikere omkring bestræbelser på at finde den teoretiske forklaring. I særdeleshed viser artiklen, at der kan være en teoretisk bias på spil som man overser, når man erklærer sin metodik for ateoretisk. JTH belyser overbevisende, at trækteoretikere i virkeligheden har et implicit teoretisk udgangspunkt, nemlig at det væsentlige ved menneskepsyken er at have psykiske kapaciteter, specielt personlighedstræk. Teoretisk overser de en anden opfattelse, nemlig at det væsentlige ved menneskepsyken er at have noget for med sit liv, således at psykiske kapaciteter er en slags vigtige forudsætninger for det væsentlige.

En sådan alternativ teori har JTH. For ham bliver opgaven derfor at undersøge, om de fem fundne træk som kendsgerninger i vor viden om menneskepsykens kapaciteter passer i den alternative teoris kram.

Den alternative teori JTH lancerer handler om, at menneskers problemer med at pleje deres selvudvikling er det væsentlige ved menneskepsykens virksomhed. Man har så at sige noget for, når man plejer sit selvs tilstand. I følge denne teori om selvets udvikling er der fire poler, som hver for sig kan være mere eller mindre fremtrædende hos individer. Man kan have det ærinde i samlivet med andre mennesker, at man søger at hævde sig selv på bekostning af andre. I så fald er man ganske ekstrovert (1. træk). Man kan have det ærinde at ville skabe samhørighed og fællesskab. I så fald er man ganske omgængelig (2. træk). Man kan have det ærinde at ville leve op til vigtige andres krav og forventninger. I så fald er man ganske omhyggelig (3. træk). Endelig kan man have det ærinde at undersøge og udforske spændende forhold i verden. I så fald er man ganske nysgerrig (5. træk).

I følge JTHs teori udgør disse fire ærinder det samlede felt. Der er derfor ikke plads til den affektivt labile (som har 4. træk) i systemet. Det problem klarer JTH imidlertid ganske elegant. Fra hans teoretiske synsvinkel er det let at konstatere, at affektiv labilitet er en tilstand snarere end et ærinde. Som sådan får denne tilstand sin plads i det teoretiske landkort som fritflydende kvalitet, der kan farve vore fire ærinder, som hver især har fået sin teoretiske plads.

Er faktorenes orden ligegyldig? Som sagt indledningsvis har jeg fundet JTHs almenpsykologiske arbejde fascinerende og håber at have dokumenteret, hvorved min interesse er blevet pirret. En markant formuleret kritik fra min side ligger ikke for, men jeg kunne godt tænke mig at afslutte med en lidt provokerende øvelse, der måske i sin genre minder lidt om den

måde, hvorpå Allport gjorde sig til bedste overfor temperamentslæren.

JTH hylder selvpsykologien og har placeret sig teoretisk solidt i den. Lad os nu lege, at jeg som læser er inkarneret motivteoretiker, og har fundet mit store forbillede i Maslow. I så fald kan jeg lave følgende øvelse.

Mennesker har fem slags motiver. Vi kan være motiveret af fysiologiske behov. I så fald er vi i vort begær ganske affektivt labile (4. træk). Vi kan være motiveret af usikkerhed. I så fald er vi ganske optaget af, i alt hvad vi foretager os, at være omhyggelige (3. træk) med at leve op til fordringer. Vi kan være motiveret af at søge kærlige relationer til andre mennesker. I så fald er vi ganske omgængelige (2. træk). Vi kan drømme om status og anerkendelse. I så fald er vi ganske ekstroverte (1. træk). Endelig kan det være, at vi slet ikke er motiveret af andet end vore kreative bestræbelser på at udvikle vore talenter og færdigheder. I så fald er vi ganske nysgerrige (5. træk).

Når jeg laver denne øvelse, lykkes det mig at placere alle fem træk, samtidig med at jeg normativt udnævner et af dem til det modne menneskes væsentligste træk. I følge Maslows teori er 5. træk det ønskelige hos mennesker. En sådan vurdering finder jeg ikke hos JTH.

For mig at se er faktorenes orden ikke ligegyldig. Trækteoretikerne er fra deres ateoriske udgangspunkt sendt på jagt efter en teori, men det blev afsløret, at de allerede har en, der er stærkt diskutabel. JTHs teori om selvet har et bud på en orden i vore personlighedstræk, som sidestiller dem normativt. Således opmuntret forsøgte jeg mig med en af de kendte motivteorier, der dels kunne rumme alle fem træk og som normativt udpegede et træk som det ønskelige.

Kan JTHs projekt være truet af den kendsgerning, at man ikke kan se begrundelsen for teorivalget? Jeg kunne provokere hævde, at Maslows teori er at foretrække frem for selvteorien, hvis ambitionen er at finde en teori med plads til alle fem træk og oven i købet med den kvalitet, at kunne forholde sig normativt angående det mest ønskelige træk. Herved melder der sig et naturligt spørgsmål til JTH. Hvorfor er det specielt vigtigt, at lade selvteorien udføre en ordning af faktorerne, når andre teorier også kan?

Referencer

Allport, G.W.(1937: *Pattern and Growth in Personality*. NY: Holt, Rinehart & Winston. (udg. 1961)